

УДК 94(100): 94(476)
ББК 63.3 (4 Біл)

Євгеній Самборський

БОРОТЬБА РАДЯНСЬКИХ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ ІЗ АРМІЄЮ КРАЙОВОЮ У ЗАХІДНІЙ БІЛОРУСІ (липень 1944 р. – січень 1945 р.)

У статті висвітлено перебіг ліквідації Армії Крайової у Західній Білорусі. Головну увагу приділено формам і методам, які використовували органи НКВС і НКВД у боротьбі з польськими збройними формуваннями. З'ясовано, що невдала спроба керівництва Армії Крайової здійснити операцію “Буря” призвела до значних матеріальних і людських втрат з боку польських загонів.

Ключові слова: Армія Крайова, військово-чекістські операції, ліквідація, НКВС, органи радянської влади, польське підпілля, збройні формування.

У роки Другої світової війни на теренах Західної Білорусі активно діяли збройні формування Армії Крайової (АК). Польський еміграційний уряд, що перебував у Лондоні, а разом з тим і Головне командування АК (ГК АК) ставили собі за мету відновити Польщу в кордонах до 1 вересня 1939 р. Після закінчення Тегеранської конференції (28 листопада – 1 грудня 1943 р.), польським державним керівникам стало відомо про фактичне вирішення питання східних кордонів Польщі на користь СРСР. Крім того, військові події, що розгорталися на Східному фронті, свідчили про майже стовідсоткову імовірність “визволення” так званих “кресів всходніх” радянськими військами. За таких умов, повторне приєднання цих територій до складу СРСР було очевидним. Такий розвиток подій не влаштовував польських політичних лідерів. За допомогою дипломатичних відносин та збройної боротьби АК вони намагалися завадити збереженню західних регіонів Білорусі у складі Радянського Союзу.

Державницькі змагання поляків наштовхнулися на рішучий опір радянського керівництва. Радянська політична верхівка, як відомо, негативно ставилася до польського еміграційного уряду, а разом з тим й до Армії Крайової, керівники якої підпорядковувалися вказівкам з Лондона. Саме тому, польське підпілля розглядалося як реакційне, небезпечне для радянської влади [5, с.68]. Крім того, радянський уряд ні в якому разі не міг допустити диверсійної діяльності загонів АК у тилу Червоної армії [6, с.46].

Тематика польсько-радянського протистояння на західнобілоруських землях у другій половині 40-х рр. ХХ ст. знайшла відображення у працях польських та білоруських дослідників. Серед них варто виокремити праці В.Барабаша [4], З. Борадина [16], І.Валахановіча [5], В.Єрмоловича [6], К.Краєвські [17;18], Г.Піскуновича [20], Я.Сямашки [15]. У вітчизняній історіографії вказана проблематика залишається ще не достатньо дослідженою.

Метою статті є висвітлення перебігу ліквідації Армії Крайової у Західній Білорусі, яка розпочалася після невдалої спроби Головного командування АК здійснити операцію “Буря”.

У ході звільнення західнобілоруських земель від німецьких військ відбувалося поступове відновлення радянських партійних осередків на місцях. Керівництвом Радянського Союзу було взято курс на радянізацію цих територій. Перешкодою цьому могла стати наявність глибоко законспірованої мережі польських збройних формувань. Так, на початку 1944 р. у західних областях Білорусі кількісний склад Армії Крайової складав близько 50 тисяч осіб. На їх озброєнні було 1426 ручних і 138 станкових кулеметів, а також 439 автоматів, 6362 карабіни, 2915 пістолетів, 21919 гранат тощо [7, с.155]. Ці сили ГК АК намагалося використати для здійснення широкомасштабної операції під кодовою назвою “Буря”.

Операція “Буря” передбачала захоплення важливих стратегічних, промислових і культурних центрів аківськими загонами в короткі проміжки часу зміщення лінії фрон-

ту, ще до їх зайняття Червоною армією. Завдяки цій операції польський еміграційний уряд прагнув змусити керівництво СРСР до польсько-радянського кордону в межах, які були до 1 вересня 1939 р., а також визнати себе єдиним легітимним представником влади у Польщі. Фактично польські урядовці намагалися поставити радянську верхівку перед доконаним фактом й стати рівноправним союзником у боротьбі проти нацистських окупантів [15, с.118].

У рамках операції “Буря” командиром Надніманського з’єднання АК майором М.Коленкевичем (“Котвіч”) була розроблена операція “Гостра Брама”, яка передбачала захоплення Вільно до приходу Червоної армії. Штурм міста мав здійснюватися об’єднаними силами Новогрудського і Віленського округів на чолі з підполковником А.Кшижановським (“Вільк”). Початок операції було заплановано на 10 липня, проте в зв’язку зі стрімким наступом радянських військ вона розпочалася 6 липня. Ця обставина не дала змоги аківцям мобілізувати всі наявні сили – у бойових діях взяло участь лише 4 тисячі бійців [5, с.67]. Очевидно, що таких сил було явно недостатньо щоб взяти штурмом добре укріплене місто з численним німецьким гарнізоном, що мав на озброєнні близько 270 гармат різного калібру, 40 танків і штурмових гармат [6, с.45]. 7 липня 1944 р. визволення Вільно розпочала Червона армія. У цей самий день “Вільк” віддав наказ припинити штурм, хоча окремі загони АК продовжили боротьбу разом з радянськими військами [5, с.67].

Невдала спроба здійснення Армією Крайовою операції “Буря” призвела до розбросання та арештів рядових вояків і офіцерів АК, які брали участь у боях за Вільно, Львів та інші міста. Всім полякам – учасникам бойових дій, радянське командування запропонувало вступити на службу в радянську армію, або ж до армії З. Берлінга (Військо Польське). У разі відмови аківці підлягали роззброєнню та інтернуванню [6, с.46]. Нарком внутрішніх справ СРСР – Л.Берія, пропонував польських солдат і офіцерів, які виявили бажання вступити до Війська Польського, направляти в тиллові частини радянської армії. Офіцерський склад, за його задумом, мав бути спрямований до таборів НКВС, окрім осіб, які могли бути корисними. Такі офіцери мали бути передані до органів НКВС – НКВД і в “СМЕРШ” [14, с.270].

Розпочата ліквідація польського підпілля вимагала негайного створення репресивного апарату на щойно зайнятих територіях. У західних областях Білорусі, України, а також Литви робота органів НКВС-НКДБ по боротьбі з антирадянським підпіллям була об’єднана під керівництвом кількох осіб. У західних областях БРСР її очолив нарком внутрішніх справ, комісар держбезпеки С.Бельченко [12, с.90]. Як і інші керівники, він отримав широкі повноваження щодо очищення тилу Червоної армії від “ворожих елементів” та проведення арештів керівництва Армії Крайової [20, с.67].

До першої хвилі арештованих потрапили ті польські вояки, які брали участь у звільненні Вільно й відмовилися вступити до армії З. Берлінга. Так, внаслідок вдало проведеної 17–18 липня 1944 р. чекістської операції в районі села Богущі (неподалік від Вільно) було заарештовано близько 3 тисяч вояків АК. Серед них виявилось 26 офіцерів, а також командир Віленсько-Новогрудського округу А.Кшижановський (“Вільк”) [14, с.270]. Після його арешту новим командиром округу, згідно наказу вищого командування АК у Варшаві, був назначений підполковник М.Коленкевич (“Котвіч”). Він прийняв рішення про передислокацію залишків армії з району Вільно до Гродненської пуці. Під час цього переходу аківці були змушені прийняти бій з радянськими військами, в ході якого 21 серпня 1944 р. М. Коленкевич загинув [5, с.74].

Паралельно з проведенням арештів органами НКВС здійснювалися й інші, не менш ефективні заходи. Зокрема відбувалася примусова мобілізація поляків до Червоної армії. Широко практикувалися депортації вглиб Радянського Союзу, а з осені 1944 р. – до Польщі (в рамках договору про взаємне переселення польського і білоруського

населення). Всі ці та інші заходи радянська влада перш за все спрямовувала на зменшення соціальної бази польського підпілля [4, с.99].

На місцях боротьба з аківськими загонами, що змогли уникнути роззброєння й законспірувалися, проводилася силами органів держбезпеки і міліції. Вони здійснювали розвідку, створювали агентурні мережі тощо [6, с.50]. Згідно наказу НКВС СРСР від 7 квітня 1944 р. розпочалася організація спеціальних оперативно-чекістських груп, які проводили розвідку й збирали дані про тих, хто міг становити можливу загрозу для встановлення радянської влади. При цьому об'єктом інтересів були не колаборанти, а підпільні організації польських, українських та білоруських націоналістів. Також на вище вказані групи були покладені завдання створення агентурної мережі та проникнення агентів в "бандформування і керівні органи повстанських організацій" [11, с.476].

На початках ефективність оперативної роботи по виявленню і ліквідації підпілля була вкрай низькою. Так, протягом липня – серпня 1944 р. на території Ошмянського, Островецького та Сморгонського районів Гродненської області радянськими органами безпеки було заарештовано лише 46 осіб зі складу антирадянських елементів. Серед них було 34 поляки, 11 білорусів і 1 литовець [1, л.262]. За таких умов радянське керівництво вирішило змінити свою тактику. З серпня 1944 р. основною формою боротьби з польськими збройними формуваннями стали чекістсько-військові операції, які передбачали залучення радянських військ, що дозволило покращити результативність [8, с.76].

Проведенню чекістських операцій передувала агентурно-слідча робота, за допомогою якої радянські спецслужби готували підґрунтя для їх здійснення. Реалізація цих операцій передбачала послідовне блокування "інфікованих" районів і організації в них пошукових робіт. З цією метою органами НКВС здійснювалися облави, прочісувалися лісні масиви, проводилася гарнізонна служба в обласних і районних центрах, а в разі проявів підпільних загонів висилалися військові наряди тощо [13, с.327–328]. Не рідко радянські спецслужби вдавалися до хитрощів. Зокрема в кінці грудня 1944 р. на території Гродненщини було створено 4 мобільні групи НКВС, які здійснювали несподівані напади на аківців діючи під виглядом німецьких і власівських загонів, або ж українських чи литовських партизан [4, с.98].

Внаслідок зазначених заходів та роботи агентури, в другій половині 1944 р. силами органів НКВС у Західній Білорусі було проведено 893 чекістсько-військові операції, в результаті яких вилучено 27123 гвинтівки, 2901 автомат, 2310 ручних кулеметів, 7988 мін, 8480 гранат тощо [5, с.77]. За підрахунками польського дослідника Г.Піскуновича, радянські карально-репресивні органи ліквідували 201 аківський загін, внаслідок чого 818 осіб було вбито, 2179 потрапило в полон [20, с.76].

Загалом польські збройні формування та підпілля зазнали відчутних втрат. Смуга невдач, пов'язана з провалом операції "Буря", що спіткала Армію Крайову в липні – серпні 1944 р. значно деморалізувала її особовий склад. До кінця 1944 р. було заарештовано велику кількість як рядових бійців, так і офіцерів. З осені того ж року діяльність вцілілих, при чому не надто чисельних польських загонів була сконцентрована переважно на зриві переселенської акції.

Після загибелі "Котвіча" 21 серпня 1944 р. в лавах Армії Крайової, що були сконцентровані на території Білорусі відбулася кадрова реорганізація, викликана чималими втратами керівного складу. Зокрема Віленсько-Новогрудський регіон, який охоплював території Гродненського, Молодечненського, Барановичського і Полоцького округів очолив підполковник Ю.Куликовський. До складу вище згаданого регіону входило чотири з'єднання. А саме: 1) "Південь", яке очолив Ч.Зайончковскі ("Рагнер"). Це з'єднання діяло в Новогрудському, Дятловському, Ляховичському районах Барановичського округу, а також в Лідському і Жолудському районах Гродненщини і нараховувало близько 800 вояків; 2) З'єднання "Північ" на чолі з Я.Борисовичем ("Крися")

налічувало до трьох сотень бійців і територіально охоплювало Вороновський, Радунський, Васіліський райони Гродненського округу; 3) З'єднанням “Схід”, у складі якого було до 200 осіб, командував С.Третьякевич (“Загон”, “Сет”, “Оркан”). Воно діяло в Ів'євському, Юратишківському, Ошмянському районах Молодечненського округу і частково в Лідському районі Гродненського округу; 4) Військові підрозділи з'єднання “Захід” під керівництвом поручика Б. Творжанського (“Стоян”) також були сконцентровані на Гродненщині (Щучинський, Мостовський і частково Васіліський райони) [194, s.29]. Окрім названих з'єднань в склад регіону входили 5, 7 і 8 бригади, які відповідно очолювали З.Шендзеляж (“Лупашка”), В.Кітовські (“Орлик”) та В.Туронек (“Тур”). У сукупності ці бригади налічували близько тисячі осіб [19, s.30].

Не зважаючи на кадрову реорганізацію, у другій половині 1944 р. – січні 1945 р. радянським спецслужбам вдалося завдати потужного удару по наявних у Білорусі аківських з'єднаннях. Це стало можливим внаслідок вдалих дій контррозвідки, а також завдяки проведенню чекістсько-військових операцій та прочісування лісосмуг малими групами по 10–15 осіб. Так, у грудні 1944 р. була майже повністю завершена ліквідація з'єднання “Південь”, яке очолював “Рагнер”. Він загинув 3 грудня 1944 р. внаслідок перестрілки [9, с.121]. У січні – лютому 1945 р. радянськими органами безпеки були також ліквідовані основні сили з'єднань “Північ” і “Схід”. 21 січня 1945 р. був убитий комендант “Півночі” – Я.Борисович (“Крися”) [9, с.121].

Значного послаблення Армія Крайова зазнала в цей час також внаслідок викриття і вилучення підпільних радіостанцій та приймачів, за допомогою яких здійснювався зв'язок з вищим керівництвом. Зокрема, на території СРСР розміщувалося 6 з 20 підпільних радіостанцій [8, с.76]. Крім того, існувала велика кількість менш потужних локальних радіоустановок. Так, 8 серпня 1944 р. у Радунському районі Гродненської області після бою із загonom аківців була захоплена радіоустановка, за допомогою якої підпільники тримали зв'язок з Лондоном [2, л. 29]. 13 листопада 1944 р. на квартирі одного з учасників диверсійної групи “Кедив” Грецького, радянські спецслужби знайшли і вилучили підпільну радіостанцію штабу Білостоцького округу АК, за допомогою якої аківці також отримували інформацію від польського уряду [10, с.78]. Згідно з радянськими даними, на території Західної Білорусі станом на 12 грудня 1944 р. було виявлено і вилучено 8 діючих радіостанцій та 6 нелегальних типографій, які друкували літературу антирадянського спрямування [9, с.89].

У зумовленій ситуації зв'язок з головним командуванням АК (в тому числі й через радіо) для польських загонів був життєво необхідним. Його втрата значно ускладнювала становище аківських формувань, оскільки унеможливлювала отримання наказів та інструкцій щодо подальшої боротьби. Найдовше зв'язок з центральними осередками АК тривав на Гродненщині та Новогрудщині, поки не був остаточно зірваний на переломі 1945–1946 рр [18, s.110].

Отже, до січня – лютого 1945 р. завдяки залученню військ Червоної армії радянським органам влади вдалося розгромити головні сили АК. Їх послідовна ліквідація здійснювалася за допомогою низки заходів. Зокрема, великого розмаху набули чекістсько-військові операції, широко практикувалася агентурно-слідча робота. Також радянська влада намагалася підірвати соціальну базу польського підпілля. З цією метою проводилася мобілізація населення до Червоної армії, відбувалися масові виселення поляків у віддалені райони Радянського Союзу. Кульмінаційним моментом у цій політиці стала примусова “евакуація польського елемента” до Польщі.

Значні людські втрати, а також постанови Ялтинської конференції змусили польський уряд прийняти рішення про передислокацію залишків Армії Крайової на польську територію для боротьби з Польським Комітетом Національного Визволення (ПКНВ). 19 січня 1945 р. за наказом головного коменданта АК генерала Леопольда Окулицького Армія Крайова була офіційно розпущена. Водночас ГК АК була вида-

на вказівка про збереження людських ресурсів, зброї та переходу діяльності загонів АК до значно глибшої конспірації [3, арк.33]. Розпуск польських збройних формувань не означав фактичного припинення їх діяльності. Про це свідчить утворення багатьох польських збройних організацій, що постали на місці АК і які в своїй сукупності увійшли в історіографію під назвою “постаківських” [6, с.64]. Загалом боротьба польських збройних формувань і підпілля на території Західної Білорусі тривала майже до середини 50-х рр. ХХ ст.

1. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ), ф. 4 П, оп. 42, д. 150, 336 л.
2. Там само, оп. 51, д. 7, 338 л.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 57, оп. 4, спр. 195, 349 арк.
4. Барабаш В. НКВД и польское подполье: борьба на Гродненщине во второй половине 1944–первой половине 1945 г. / Виталий Барабаш // Культура, наука, образование в современном мире: материалы IV межд. науч. конф., (Гродно, 15–17 мая 2009 г.) / редкол. Л. Мельникова и др. – Гродно : ГГАУ, 2009. – С. 95 – 101.
5. Валаханович И. А. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944 – 1953 гг. / Игорь Александрович Валаханович. – Минск : БГУ, 2002. – 146 с.
6. Ермолович В. И. Огнем и мечом: Хроника польского националистического подполья в Белоруссии (1939 – 1953 гг.) / Виктор Иванович Ермолович, Сергей Владимирович Жумарь. – Минск : БелНИЦДААД, 1994. – 112 с.
7. Жарські М. Ліквідацыя акаўскіх і постакаўскіх фарміраванняў на тэрыторыі Заходняй Беларусі: асноўныя пытанні праблемы / М. Жарскі, Н. Рыбак // Этнасацыяльныя і культурныя працэсы ў заходнім рэгіёне Беларусі: гісторыя і сучаснасць: матэрыялы рэспубл. навук. канф. (Гродна, 5–6 снежня 1997 г.) / пад. рэд. І. П. Крэня. – Гродна : ГрДУ, 1998. – С. 154 – 158.
8. Жумарь С. Ликвидация польского вооруженного подполья в Белоруссии в 1944 –1953 гг. / Сергей Жумарь // Армія Краёва на тэрыторыі Заходняй Беларусі (чэрвень 1941 – ліпень 1944 гг.): тэзісы чацьвёртай навук. канф. беларускіх і польскіх гісторыкаў, (Гродна, 6–7 кастрычніка 1994 г.) – Гродна : Беларускі навукова-даследчы цэнтр дакумэнтазнаўства, археаграфіі і архіўнай справы, 1994. – С. 73–82.
9. Из Варшавы. Москва, товарищу Берия... Документы НКВД СССР о польском подполье. 1944–1945 гг. / отв. ред. А. Ф. Носкова. – Москва ; Новосибирск : Сибирский хронограф, 2001. – 448 с.
10. НКВД и польское подполье. 1944 –1945 : сборник документов (По “Особым папкам” И. В. Сталина) / отв. ред. А. Ф. Носкова. – М. : Рос АН, Ин-т славяноведения и балканистики, 1994. – 305 с.
11. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939 – 1956): сборник документов / сост. Н.И. Владимирцев, А. И. Кокурин. – М. : Объединенная редакция МВД России, 2008. – 640 с.
12. “Особые папки” Сталина і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр. / упор. Я. Дашкевич, В. Кук. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2010. – 594 с.
13. ОУН-УПА в Беларуси. 1939 – 1953 гг.: документы и материалы / сост. В. И. Адамушко и др. – Минск : Вышэйшая школа, 2011. – 528 с.
14. Польское подполье на территории западных областей Беларуси (1939–1945 гг.) / С. А. Ситкевич, С. А. Сильванович, В. В. Барабаш, Н. А. Рыбак. – Гродно : ГГАУ, 2004. – 345 с.
15. Сямашка Я. Армія Краёва на Беларусі / Яўген Іванавіч Сямашка. – Мінск : Беларускае выдавецкае Таварыства “Хата”, 1994. – 416 с.
16. Boradyn Z. Partyzantka sowiecka a Armia Krajowa na Nowogródczyźnie 1941 – 1944 / Zygmunt Boradyn // Europa nie prowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772 – 1999 / pod red. K. Jasiewicha. – Warszawa – Londyn : Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM, Polonia Aid Foundation Trust, 1999. – S. 729–739.
17. Krajewski K. Działalność Obwodu AK Szczuczyn – Lida (nr 49/67) w latach 1945–1949 / Kazimierz Krajewski // Europa nie prowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772 – 1999 / pod red. K. Jasiewicha. – Warszawa – Londyn: Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM, Polonia Aid Foundation Trust, 1999. – S. 790–805.
18. Krajewski K. Partyzantka poakowska na kresach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1946–1953 / Kazimierz Krajewski // Ostatni Leśni / pod. red. T. Łabuszewskiego. – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2003. – S. 109–119.
19. NKWD o polskim podziemiu 1944–1948. Konspiracja polska na Nowogródczyźnie i Grodzinszczyźnie / redakcja naukowa T. Strzembosz. – Warszawa : Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 1997. – 404 s.

20. Piskunowicz H. Zwalczenie przez NKWD i NKGB polskiego podziemia na kresach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej / Henryk Piskunowicz // Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944 / pod. red. A. Ajnenkiela. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2001. – S. 55–84.

В статье освещен ход ликвидации Армии Крайовой в Западной Беларуси. Главное внимание уделено формам и методам, которые использовали органы НКВС и НКВД в борьбе с польскими вооруженными формированиями. Выяснено, что неудачная попытка руководства Армии Крайовой осуществить операцию “Буря” привела к значительным материальным и человеческим потерям со стороны польских отрядов.

Ключевые слова: Армия Крайова, военно-чекистские операции, ликвидация, НКВС, органы советской власти, польское подполье, вооруженные формирования.

The article highlights the progress of elimination of Armia Krajowa in Western Belarus. Main attention is paid to the forms and methods that NKVS and NKVD organs used in the fight against the Polish armed forces. Here is also shown that an unsuccessful attempt of the leadership of Armia Krajowa to carry out the operation “Storm” has led to significant material and human losses by Polish troops.

Keywords: Armia Krajowa, military-chekist operations, liquidation, NKVS, soviet authorities, Polish underground, armed formations.

УДК 93:341.43 (477.86)

ББК 63.3 (4 Укр) 62

Тетяна Турчин

РЕПАТРИАЦІЯ ПРИМУСОВИХ РОБІТНИКІВ З НІМЕЧЧИНИ ДО СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1944–1953 рр.)

У статті проаналізовано процес репатріації примусових робітників з Німеччини до СРСР. Досліджено основні етапи цієї кампанії, організованої Радянським Союзом. Особливу увагу зосереджено на процесі повернення українських примусових робітників до Станіславської області.

Ключові слова: фільтрація, примусові робітники, репатріація, Станіславська область, СРСР.

Після завершення Другої світової війни на теренах Станіславської області (тепер – Івано-Франківська обл.) з'явилася нова категорія громадян СРСР – колишні примусові робітники Третього рейху. Їх не вважали учасниками війни, а прирівнювали до неблагонадійних осіб, політичних в'язнів і навіть до зрадників Батьківщини. Примусових робітників називали безправними рабами, які не змогли протидіяти німецьким окупантам, тому працювали на користь Третього рейху.

На сучасному етапі проблемами примусової праці радянських громадян під час Другої світової війни займаються такі вчені, як: Г.Грінченко [16], А.Меляков [21], Т.Пастушенко [22; 23], П.Полян [25]. Репатріації колишніх примусових робітників до СРСР присвячені публікації Т.Пастушенко “Репатріація українських “остарбайтерів” на Батьківщину: 1944–1947 рр.” [24], С.Гальчака “Фільтрація як обов’язковий елемент репатріації “східних робітників” [15], “Антигітлерівська коаліція і питання репатріації “східних робітників” [14], О.Янковської “До питання про долю українських репатріантів Великої Вітчизняної війни” [27], О.Буцько “Репатріація українських громадян (1944–1946 рр.)”, “Створення і діяльність радянських органів репатріації 1944–1946” [12; 13].

Актуальність даного наукового дослідження полягає у спробі аналізу основних етапів репатріаційної кампанії Радянського Союзу на матеріалах Станіславської області. Основною відмінністю у процесі повернення остарбайтерів зі Сходу та примусових робітників, вивезених німцями із дистрикту “Галичина” є наявність серед останніх так званих “самоповоротців”, тобто тих, які самостійно добиралися до кордонів СРСР. Після перевірки їх відправляли до місць постійного проживання, де вони проходили повторні допити у місцевих відділах НКВС. Переважно це були сім’ї з малолітніми дітьми.